

РЕЦЕНЗІЇ

Т. А. Космеда, Н. В. Піддубна

ПО-НОВОМУ ПРО ВІЧНЕ

(Дзера Оксана. *Біблійна інтертекстуальність і переклад : англо-український контекст: монографія / Оксана Дзера.* – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 490 с.)

Останнім часом у поле зору вчених дедалі частіше потрапляють ті проблеми, що ще кілька десятиліть тому були на маргінесі наукових студій через низку причин, зокрема ідеологічних. До таких, безперечно, належать і питання, що стосуються вцерковлення української мови, дослідження історії перекладів релігійної літератури, а саме Святого Письма, українською мовою, впливу біблійного інтертексту на національні мови.

На сьогодні цю лаку активно заповнюють роботи, здійснювані в річці теолінгвістики (від гр. *teos* – Бог і лат. *lingua* – мова) – дисципліни, що виникла на стикові мови й релігії й досліджує прояви релігії, які закріпилися й відбилися в мові (О. Гадомський). Це підтверджують, наприклад, кандидатська дисертація Ю. Олешко «Староукраїнська проповідь XVII ст. у комунікативно-когнітивному вимірі» (Київ, 2016), докторська дисертація і, відповідно, монографія О. Черхави «Реконструкція теолінгвістичної матриці релігійно-популярного дискурсу (на матеріалі англійської, німецької та української мов)» (Київ, 2017) та ін.

Однак і досі українське мовознавство потребує робіт, що поглиблено досліджують питання вербалізації та взаємодії мовної й релігійної, зокрема біблійної, картин світу. Саме тому вихід монографії О. Дзери варто вітати, адже її авторка, хоч і не оперує терміном «теолінгвістика», однак розглядає саме ті питання, що є об'єктом вивчення цієї інтегрованої науки, який визначається як «зв'язок релігійної та мовної картин світу; зміст мовленнєвої діяльності у відповідній соціальній взаємодії, зокрема засобах масової інформації; формування релігійної норми поведінки маніпулятивними засобами; співвідношення релігійної мови з феноменами духовної культури, маніфестацію культурного розвитку моральної оцінки та відображення релігійної мови в колективній свідомості етнічних груп» (О. Черхава).

Окрім актуалізованої теолінгвістичної проблематики, дослідження Оксани Дзери виконане передовсім у річці сучасних інтеграційних тенденцій, спроектованих на теорію перекладознавства, де твір аналізується крізь єдину призму взаємовпливів і взаємодії літературознавчих, лінгвістичних та культурознавчих теорій.

Біблія як Книга книг постійно перебувала в центрі уваги філологів, однак саме питання біблійної інтертекстуальності в компаративному аспекті з проєкцією на українсько-англійські паралелі у вітчизняному мовознавстві розглядається вперше.

Дослідниця не побоялася взятися за цю складну тему, що тією чи тією мірою торкається доволі дискусійних питань, зокрема таких, як священність

мови Святого Письма та її десакралізація, Біблії як прототексту та її перекладів як чинників, з одного боку, приналежності до всього християнського світу, а з іншого — національної самоідентифікації. Висвітлення цих питань вимагало від авторки монографії випрацювання власної концепції, дослідницького занурення в історію питання, ретельного синтезу й аналізу наявних на сьогодні наукових поглядів, із чим вона бездоганно впоралася.

Основний акцент дослідження було зроблено на з'ясуванні й доведенні взаємозв'язку між інтертекстуальністю та перекладом, який О. Дзера змогла переконливо продемонструвати, адже, з одного боку, переклади Біблії підтверджують онтологію тексту Святого Письма, а з іншого, — є однією з найбільш складних питань перекладознавства, адже відомо, що «...релігійно-конфесійні фактори відігравали (й відіграють!) видатну роль у долях мов і, ширше, в історії людської комунікації» (Н. Мечковська), відтак, переклад, а тим паче інтерпретація Біблії в інших текстах, є вкрай гострим і складним питанням для філологів, релігієзнавців, теологів.

Робота О. Дзери має чітку традиційну логічно виважену структуру: складається з передмови, чотирьох розділів, післямови й списку літератури. Передусе основному викладу вступне слово проф. Р. Зорівчак, у якому аргументовано підтверджено актуальність проблематики монографічної праці, її цінність для теорії перекладознавства, виділено основні аспекти дослідницької концепції, зазначено її новизну, підкреслено вагомість рецензованої праці в контексті сучасних філологічних досліджень.

У передмові авторка висвітлює основні положення монографії, зокрема обґрунтовує вибір як об'єкта дослідження творчості Т. Шевченка та І. Франка у зв'язку з тим, що «біблійна інтертекстуальність у їхній творчості виявилася своєрідно, демонструючи зразки вишуканих типів мовної особистості української нації, що належить до глибоко релігійних націй» (с. 15), указує на теоретичну й практичну значущість роботи, її новизну, стисло подає зміст наявних у роботі розділів.

В аспекті дослідження інтертекстуальності гармонійно сприймається дібраний О. Дзерио й розміщений у сильній текстовій позиції епіграф, узятий із твору Г. Сковороди, у якому підкреслено інтертекстуальність Біблії, на чому наголошував наш видатний філософ.

Перший розділ «*Біблійна інтертекстуальність як об'єкт перекладознавства*» присвячений загальним теоретичним питанням інтертекстуальності, виявам біблійної інтертекстуальності та їхньому відтворенню в перекладах, визначенню термінологічних понять «внутрішньобіблійна інтертекстуальність» і «позаканонічна інтертекстуальність». Поза увагою дослідниці не залишилася історія питання, що стосується концепцій наявних англословних і українських перекладів Біблії, з'ясування ролі девіацій у перекладах Біблії, формування національних біблійних концептосфер, накладання національних біблійних концептосфер на вербалізацію релігійних концептів, зокрема на прикладі аналізу концепту НЕПРАВЕДНИЙ у біблійних інтертекстах Тараса Шевченка.

Важливим для розбудови метамови теолінгвістики й теорії біблійної інтертекстуальності є другий розділ «*Бібліїзм і біблема: контрастивна і перекладознавча парадигми*», у якому різноаспектно розглянуто питання місця й ролі бібліїзмів у системі прецедентних одиниць мови, особливостей їхнього

перекладу національними мовами, подано типологічну класифікацію бібліїзмів в англійській та українській мовах за такими параметрами, як етимологія (первинні, вторинні, непрямі), когніція (прозорі, полігенетичні, нейтралізовані), зв'язок із першоджерелом (прототипові, сюжетні, мотивовані), внутрішньосемантичні (однозначні, багатозначні) та парадигматичні зв'язки (радіарні, ланцюжкові, синонімічні, антонімічні). Найважливішим параметром для визначення статусу бібліїзму та потенціалу його перекладності О. Дзера вважає характер репрезентації прецедентності. Авторка монографії виокремлює універсально-прецедентні, національно-прецедентні, територіально-прецедентні та професійно-прецедентні бібліїзми (с. 193–195), концентрує увагу на розмежуванні національно прецедентних і полігенетичних бібліїзмів, висвітлює роль знакових мовних особистостей (Т. Шевченка, Панааса Мирного та ін.) у розширенні корпусу бібліїзмів української мови.

Дослідниця цілком умотивовано пропонує розглядати бібліїзми лише в статусі лінгвістичної, а не літературознавчої категорії, а саме «як прецедентні сталі знаки мовної системи, запозичені з Біблії, апокрифів або літургійного тексту, а також етимологічно пов'язані з Біблією на сюжетному або текстовому рівнях» (с. 229).

Якщо питання визначення, функціонування й перекладу на національній мові бібліїзмів на сьогодні є активно обговорюваним науковою спільнотою, то запропонований і обґрунтований О. Дзериою термін «біблема» в науковий обіг, як видається, вводиться вперше. Із опертям на наявні потрактування терміна «інтертекстема» (В. Мокієнко, К. Сидоренко, П. Дюрчо, Г. Денисова, Й. Млацек), що частково застосовується й для аналізу біблійних інтертекстів, дослідниця пропонує означити терміном *біблема* біблійну інтертекстему, сприймаючи її «як одиницю біблійного інтертексту, що виявляється як семіотично-когнітивно (вербалізовані архетипи, концепти й символи), так і стилістично (на усіх мікростилістичних рівнях і на рівні цілого тексту як сюжетно-композиційний компонент). Якщо *біблеїзм* є мовним виявом біблійної інтертекстуальності, то *біблему* розглядаємо як інтертекстуальну одиницю художнього мовлення» (с. 205).

Заслугує схвалення те, що науковець не лише глибоко занурюється в теоретично обґрунтовані особливості передавання біблем засобами іншої мови, а й подекуди критично аналізує наявні переклади, пропонує власні варіанти.

У третьому розділі «*Інтертексти П'ятикнижжя і переклад: кризь призму творів Івана Франка*» висвітлено інтертекстуальне вираження перекладів Старого Заповіту в текстах Івана Франка. Зокрема йдеться про старозаповітні інтертексти у творчості Каменяра, виражені в його перекладах Біблії, аналіз ним перекладів інших авторів, діяльність І. Франка як апокрифолога тощо. Дослідниця прискіпливо аналізує наскрізний образ Каїна в біблійних інтертекстах І. Франка в проекції на порівняння з містерією Байрона «Каїн», біблійний інтертекст поеми І. Франка «Мойсей».

Четвертий розділ «*Відтворення позаканонічних імпліцитних інтертекстів грихонадіння і братовбивства в перекладі: “Hamlet” / “Гамлет” Вільяма Шекспіра та “The Picture of Dorian Gray” / “Портрет Доріана Грея” Оскара Вайльда*» присвячено дослідженню перекладу імпліцитного інтертексту

з позиції постструктуралістських теорій, аналізу біблійного інтертексту «Гамлета» в українських перекладах, його розгляду крізь призму перекладацької множинності й характеристики множинних українських інтерпретацій біблійних інтертекстів гріхопадіння і братовбивства Шекспірової трагедії «Гамлет». Повз увагу авторки монографії не пройшли маловідомі переклади цього твору, із ретельною й належною аргументованістю вона вказує на нейтралізацію імпліцитних інтертекстів гріхопадіння / спокуси й братовбивства в перекладі Р. Доценка.

У *Списку літератури*, уміщеному після тексту монографії, виправдано використано науково-критичні праці, літературні джерела, довідкову літературу.

Детальне резюме англійською мовою, що завершує роботу, уможливило поширення змісту роботи в наукових колах поза межами України, сприяє популяризації новітньої української науки у світі.

Як видається, роботу міг би прикрасити ще й поданий предметний покажчик або й словник метамови дослідження, адже частина термінів, використовуваних у роботі, є такими, що вперше уводяться в науковий обіг. Деякі з них сприймаються як омоніми на тлі вже активно вживаних у науці (порівн. *біблема* й *біблієма*) або ж мають варіанти в написанні (порівн. *біблієзм* і *бібліїзм*). Очевидно, такі явища потребують авторських коментарів, які також можна подати в наступних виданнях монографії.

Підсумовуючи, зазначимо, що попри розмаїття використаних термінів і наявних у дослідженні методологічних підходів, учена вільно володіє матеріалом, чітко й послідовно його викладає, що уможливило гарне сприйняття тексту читачами.

Уважаємо, що монографія О. Дзери «Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст» є новим вагомим словом у перекладознавстві, мовознавстві загалом і теолінгвістиці зокрема, має широкі перспективи застосування в царині дослідження інтертексту, особливо в компаративістиці.

Монографія розрахована на широке коло читачів – студентів-гуманітаріїв, викладачів вищої школи, академічних працівників та усіх тих, хто цікавиться проблемами, пов'язаними із текстом Святого Письма, проблемами перекладознавства та інтертекстуальності.

Космеда Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Польща). 61-874 Poznac, Al. Niepodległości 4.

<https://orcid.org/0000-0003-0127-6570>

Kosmeda Tetiana Anatoliivna – Doctor of Philology, Professor, Adam Mitskevych University. Al. Niepodległości 4, Poznac, 61-874, Poland

Піддубна Наталя Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Вул. Валентинівська 2, м. Харків, 61168, Україна.

E-mail : piddubnan71@gmail.com

tel.: +38 0974396510

orcid.org/0000-0003-0331-0496

Piddubna Natalia Vitaliivna – Ph.D in Philology, Associate Professor, Doctoral Student of the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.